

מעדני שבת

פרשת חיי שרה תשפ"ה

גליון ת"ל

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

איסור העברת נחלה

ש"ת חתם סופר (ח"מ קנ"א) מוכיח מדברי הגמ' (כתובות נ"ג) שהאיסור להעביר אינו דוקא להעביר כל נכסיו אלא אפילו מקצת נכסיו.

אולם איתא בגמ' (כתובות ס"ז): שמר עוקבא קודם מיתתו נתן חצי מנכסיו לצדקה והגמ' מבארת שהדין שלא יבזבז יותר מחומש הוא דוקא מחיים שמא ירד מנכסיו אבל לאחר מיתה לית לן בה. הרי מבואר שמוותר ליתן נכסיו לאחרים ואין בזה משום העברת נכסיו. ואין לומר שהאיסור הוא דוקא להעביר הנחלה לאיש אחר ולא כשהוא מקדיש נכסיו כי הרי אמרו בגמ' (ב"ב קל"ג): דיוסף בן יעזר היה לו בן שלא היה נוהג כשורה הוה ליה עיליתא דיניר קם אקדשה וחכמים לא הסכימו אתו.

הפתחי תשובה (רפ"ב סק"א) מתרץ דרק ליתן לאחרים שאינו ענין מצוה יש קפידא אפי' כשהשאר נכסים ליורשיו אבל במקדיש ונותן לצדקה ליכא קפידא אם משאיר קצת ליורשיו.

האג"מ (ח"מ ב' נ') כתב שאם כוונת המוריש הוא להעביר נחלה כהא דעובדא דיוסף בן יעזר אסור אף שנתן להקדש אבל היכא דהכוונה הוא למצות הצדקה הרי זה מותר כשמניח להיורשים דבר חשוב כד' זוזי.

בספר משפט הצוואה חוקר האם טעם האיסור הוא כי רצון התורה הוא שממון האב ירשנו הבן והוא מתחכם ונותנו לאחר נגד רצון התורה וא"כ אפי' אם משייר מקצת נכסים יש בזה איסור או דלמא הטעם כי לא מתקיים מצות ירושה ע"י זה שהוא נותן הנכסים לאדם אחר ולפ"ז מספיק שמשייר קצת נכסיו כי בזה מתקיים מצות ירושה. האג"מ (ח"מ ב' מ"ט) כתב שיש לסמוך על התשב"ץ כשהשאר ליורשין דבר חשוב. ולא ברור כמה נחשב דבר חשוב במקום אחד כתב האג"מ שיניח להיורשין חומש שזהו דבר חשוב ודאי לכל מוריש כפי שהוא. ובמקום אחר הוא כתב שישאיר לכל בן אלף דולר שהוא דבר חשוב.

שטר חצי זכר

בש"ת מהרש"ל (מ"ט) כתב שבשטר חצי זכר (שכתב שהוא מתחייב בחוב לבתו אם היורשים לא יתנו לה מנכסיו כחצי זכר) הדרך שמשייר ספרים וקרקעות שם בירושה לבניו ולא לבנותיו כדי שלא יהא כמעביר אחסנתא.

המהר"ם מינץ (מ"ז) כתב ששטר חצי זכר מותר גם בלא לשייר מקצת נכסיו כמו שבכתובת בנין דיכרין מבואר בגמ' שאין בה איסור העברת נחלה כיון שהתורה רצה שהאב יתן לה ממון כדי שיקפוץ אנשים וישאו בתו. יש להסתפק אם סברה זו היא רק בזמנם שהיו כותב' שטר חצי זכר בשעת נישואין.

מתנה מחיים

המשנה למלך (זכיה ומתנה ו' א' ד"ה אלא) כתב דלא אמרו חז"ל כן אלא בנותן לאחר מיתה אבל בחייו לא מצאנו שמי שנותן מתנה לחבירו עבר אדרבנן. החתם סופר חולק עליו כי מדברי הגמ' גבי בנין דיכרין מבואר שגם מתנה מחיים אסור, כי הרי מבואר שם שאם לא הסברה כדי שיקפצו עליה אנשים היה אסור ליתן לה כתובת בנין דיכרין. ויש פוסקי' שהוא דוקא בנותן מתנה מרובה.

החתם סופר כתב שהאסור להעביר נחלה אינו דוקא מבניו אלא גם משאר יורשיו באופן שאין לו בנים.

כתיב (כה, ה) 'ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק'. דעת זקנים מבעלי התוספות תמהו היכי עביד הכי הא אמרי' (ב"ב קל"ג): אסור לאעבורי אחסנתא אפי' מברא בישא לברא טבא דלא ידעי מאי זרעא נפיק מנייהו, [מהראנ"ח (א' קי"ח) כתב שהוא איסור ואינו חומרא בעלמא. והר"ף (ב"ב ס"א). מביא ירושלמי אמר רבי אבא בר ממל הכותב נכסיו לאחרים והניח את בניו עליהם הכותב אומר ותהי עונותם על עצמותם], וק"ל בעלמא דקיים אברהם אבינו אפילו ערובי תבשילין.

ומתריצים דאברהם וישמעאל גרים היו ואמרינן דגר אינו יורש את אביו לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים.

הבאר שבע (סנהדרין צ"א). מיישב בנו מן השפחה אינו בנו לשום דבר, לא ליורשו ולא לענין יבום ושאר כל דבר, ולזה נתכוונה שרה באמרה כי לא יירש בן האמה הזאת וגו', כלומר מאחר שהוא בן האמה הזאת אינו ראוי לירש.

ואפי' אם נאמר ששחררה קודם שנשאה, דזיל בתר טעמא למה אין מעבירין את הנחלה אפילו מברא בישא לברא טבא, והוא משום דלא ידעת מאי זרעא נפיק מיניה, אבל אברהם ידע ברוח הקדש שזרעם של ישמעאל ושאר בני קטורה לא יהיו טובים.

הדובב מישרים (א' צ"ז) מביא שהמהר"ם שיק (ח"מ מ"ג) כתב שדוקא אם הברא בישא אינו אפיקורס ואינו מאנשים שמחללים שבת בפרהסיא, אבל אם הוא אפיקורס או מחלל שבת בפרהסיא וכיוצא לא שייך לומר ביה דילמא נפקי מיניה בנין מעלי, דמסתמא אינו מגדל את הבנים על דרך הטוב. ולפי זה מיושב איך אברהם העביר הירושה מישמעאל ובני פלגשים. אכן הוא תמה עליו מדברי תוס' שכתב שגם במוסר שייך דלמא נפק מיניה ברא מעליא.

האג"מ (ח"מ ב' נ') כתב שדין זה הוא דוקא בברא בישא בעלמא דאינו זהיר כל כך במצות אבל הוא מאמין בה' ובתורתו ומחנך את בניו ללכת בתורת ה' ולשמר מצותיו שבזה יש ודאי ספק דנפקו מיניה זרעא מעליא, ואף אם הוא חוטא היותר גדול בין אדם לחברו כמסור נמי כיון שהוא נזהר בדברים שבין אדם למקום מחנך את בניו לתורה ומצות לכן יש ספק לזרעא מעליא, אבל המומרים לחלל שבתות בפרהסיא ועוברים על איסורי התורה ואין מחנכים את בניהם לתורה ומצות אין להסתפק בזרעא מעליא ואף שאירע לפעמים שגם ממומרים לשבת ולכל התורה נפיק בן שומר תורה ודאי הוא רק מיעוט שלא מצוי ואין לחוש לזה שלכן ודאי רשאי ליתן לאחרים.

אולם ש"ת להורות נתן (א' ס"ח) חולק וכותב שדין זה הוא גם בבן שאינו שומר תורה ומצות וכתב שגם החת"ס (ח"מ סי' קנ"ג) כתב בפשיטות דבבן רשע ודאי דאסור להעביר אחסנתא ק"ו ממסור.

הקובץ שעורים (ב"ב אות שנו"ח) מיישב דקודם מתן תורה לא היה אסור להעביר נחלה.

מקצת נכסיו

הקצות (רפ"ב סק"ב) כתב בשם התשב"ץ שכתב ובטופסי שטרות לראשונים יש שיור ארבעה זוזי, וכתב גאון ז"ל דמשום כדי שתהא רוח חכמים נוחה הימנו כמו שכתוב בספר עיטור סופרים דמתנת שכיב מרע.

כתיב (כג, ב) 'ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה כו' גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני'. החתם סופר בתורת משה מפרש שמה שאמר גר ותושב אנכי עמכם היה בכלל ההספד שבא לספוד לשרה ולבכותה, כי האדם גר בעולם היינו חיותו הוא כגר מתגורר לשעה, ולאחר זמן ילך וישוב אל מקומו וכל זה חיותו דהיינו הנשמה, אבל גופו דהיינו גוש עפרו תושב הוא, כי עפר אתה ואל עפר תשוב, נמצא האדם גר וגם תושב בעולם. אך אברהם ידע שה' לקח את חנוך חיים ונעשה מלאך וחשב אפשר שיזכה גם הוא, וכמו שזכה אליהו הנביא וריב"ל, ע"כ לא החליט שיהיה תושב בעולם, אך בראותו שרה מתה והוא היה טפל לה בנביאות (כמבואר ברש"י כא, יב), אמר בהספידא שלה אם בארזים נפלה שלהבת א"כ גם אנחנו לא טוב ממנה וגר ותושב גם אנכי עמכם ע"כ תנו לי אחזת קבר, פי' אחוזה לקבר משפחה כי מעתה דאג על מיתתו עצמו אבל מקודם לא הכין לעצמו קברים.

כתיב (כד, טו) 'ויהי הוא טרם כילה'. האגרא דכלה תמה כי אמרינן בגמ' (מגילה י'): דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער, וצריך להתבונן מה עניינו בכאן. ומפרש שאמרו חז"ל (תענית ד'). ד' שאלו שלא כהוגן, אליעזר כלב יפתח שאול, אליעזר, דילמא איזה שפחה תעשה כסימנו, והנראה דאליעזר הרגיש תיכף ששאל שלא כהוגן ורצה לחזור בתוך כדי דיבור, וז"ש ויהי הוא ר"ל שהיה בצער למה אמר כזה, והבוחן לבבות הוא ידע ורצה להודיע שהיא האשה, על כן טרם כלה והנה רבקה יוצאת וכו' ותרד העינה וכו', וראה שעלו המים לקראתה, בזה בטח לבו ולא חזר מדיבורו.

כתיב (כד, סג) 'ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב', כאן תיקן יצחק תפילת מנחה. הערוך השולחן (רל"ב) מביא שתוס' (פסחים ק"ז). הקשו למה נקראת תפלה זו מנחה דאי משום מנחת התמיד הלא בתמיד של שחר היה ג"כ מנחה. ותרצו דאמרי' בברכות (ו'): דאליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה ושמא בשעת הקרבת המנחה נענה, ולכך קרי לה תפלת המנחה שאז היה שעת רצון. ועדיין קשה למה בעת הקרבת מנחה של ערב נענה, ומבאר שבשעת הקרבת המנחה היו מנסכין נסוך היין ושרו הלויים בכלי שיר, ובין הערבים הוי יותר עת רצון משום שהמנחה היא בסוף כל העבודות ונמצא שהיא העבודה האחרונה של היום וחביבה ורצוייה כמו תפלת נעילה ביו"כ.

כתיב (כד, כב) 'ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו', פירש"י רמז לשקלי ישראל בקע לגלגולת. ויש ליתן טעם מה ראה לרמז לה דבר זה.

האפריון מפרש משום דלכאורה תאמר האשה מה אני מרוויחה להנשא לתלמיד חכם וצדיק, הוא יאכל את פרוי בעוה"ב ולא אני, וטוב לי להנשא לאיש עשיר להנות עכ"פ מפרי ידיו בעוה"ז, אבל באמת זהו טעות, כי מבואר בגמ' שגם האשה יש לה שכר טוב בעוה"ב מתורתו של בעלה. וגם בטעם שנצטוו ישראל לתת כל אחד מחצית השקל ולא שקל שלם, כתב האלשי"ך הקד' (פ' כי תשא) משום דהאיש בלא אשה הוא פלג גופא, והנשים לא חטאו בעגל ולא הוצרכו לכפרה רק האנשים הוצרכו כפרה, ולכן לא נתנו רק מחצית השקל. וזהו שרמז לה מצות בקע לגלגולת להראות לה כי לא דבר קטן הוא להזדווג לצדיק זה, כי היא חלק ממנו ומקבלת עוה"ב מחמתו.